

בס"ד

שיעור הגר"א עוזר שליט"א

ראש ישיבת אתרי

המתקיים בבית הכנסת "מאור ישראל", בראנד 18, הר נוף

בענין:

מצות תלמוד תורה

- תקצג -

נמסר בש"ק פ' נשא ערב שבועות ה'תשע"ט

בש"ק פ' בהעלתך יאוחר השיעור ויחל אי"ה בשעה 17:50 ויהיה בענין:

קטן שהגדיל לענין פסח שני

מנחה בשעה 17:30

השיעור לעילוי נשמת:

אמי מורתי מרת רבקה ע"ה בת ר' אריה זצ"ל הכ"מ

ר' שלמה ב"ר בן ציון זצ"ל

ר' שמואל יצחק ב"ר דוד זצ"ל

בברכת שבת שלום

המארגנים

מצות תלמוד תורה

בזוה פירשו (אור שמח שם) דברי הגמרא בנדרים (ח). אמר רב גידל אמר רב האומר רב האומר אישכים ואשנה פרק זה אשנה מסכתא זו - נדר גדול נדר לאלקי ישראל. והלא מושבע ועומד מהר סיני הוא ואין שבועה חלה על שבועה.. הא קמ"ל כיון דאי בעי פטר נפשיה בקרית שמע שחרית וערבית משום הכי חייל שבועה עליה. והקשה הר"ן הלא כל אדם חייב ללמוד תמיד יום ולילה כפי כחו ואמרינן 'ושנתם' שיהו דברי תורה מחודדין בפיד וכו'. וכן הקשה הריטב"א, הלא כתיב 'והגית בו יומם ולילה' [הר"ן הקשה מצד חיוב ידיעת התורה, והריטב"א הקשה מצד מצות ההגיה והעסק בתורה, ושני חיובים המה, כפי שהעמידו באורך הגר"ז בהל' ת"ת והגרי"ס ב'אור ישראל' (כו)] - אלא שמצד מצות ת"ת, אם יהא טרוד בפרנסתו אינו חייב ללמוד כל היום, ויוצא בקריאת שמע שחרית וערבית וכדאמרינן במנחות (צט): דבהכי קיים 'לא ימוש' [ומבואר ברמב"ם דלאו דוקא בקריאת שמע, אלא כל שקובע עצמו ללמוד ביום ובלילה קיים לא ימוש], אבל בפחות מכן לא סגי, שזהו שיעור החיוב הפחות ביותר המוטל על כל איש ואיש, אף למי שטרוד בצרכיו. ועל כן חלה השבועה, כי השבועה מחייבתו לקרוא אותו הפרק גם אם הוא טרוד ונחוץ. וכיוון בזה האו"ש לתירוץ האחד בריטב"א שם. [והר"ן תירץ באופן אחר, דמ"מ אין זה חיוב מפורש בתורה ושבועה חלה עליו].

ולפי זה פירש הגרא"ו את דברי הרמב"ם, שלכך העוסק בתורה מותר לו להתאחר מלישא משום 'עוסק במצוה', וקל וחומר משאר מצוות שהעוסק בהן פטור מן המצוה - שהואיל ואינו מבטלה לגמרי אלא משתהה מלקיימה, הרי זה דומה למצוה שאפשר לקיימה ע"י אחרים שאינו מבטל מלימודו לצורך המצוה כמו שאמרו בגמרא מו"ק, והכי נמי כשיכול לקיימה בעצמו לאחר זמן, דהואיל ויכול לקיימה אחרי כן חשיב שכעת יש לו פנאי, ועל כן חלה עליו מצות ת"ת וממילא פטור מהמצוה משום מצות הלימוד שבדאי אינה גרועה משאר מצוות.

ב וכעיקר יסוד הגרא"ו והאו"ש וקה"י מבואר להדיא בדברי הגר"א בשנות אליהו (ריש פאה), כמו שהרחיב בדבריו בברכת שמואל (קדושין כז), דהא דאמרו דת"ת הוא מהדברים שאין להם שיעור היינו לא שיעור למעלה ולא למטה, וללמד שכל זמן שיש לו פנאי חייב ללמוד בלא גבול, וכשהוא טרוד בפרנסתו כל היום ממש, יוצא י"ח אפילו במלה אחת, דאין שיעור לת"ת לא למעלה ולא למטה. וכתב הגר"א דהא דאמרו דבק"ש שחרית וערבית קיים לא ימוש לאו דוקא ק"ש אלא אפילו מלה אחת ביום ואחת בלילה קיים אם הוא טרוד בכל שאר הזמן, אלא שהואיל ואין לך אדם שלא קורא ק"ש הרי ממילא יצא בק"ש וא"צ להוסיף עוד עליה. [ובברכ"ש ייסד עפ"י הגר"א דהחיוב דיומם ולילה נבחן כחיוב אחד על כל היום וחיוב אחד על כל הלילה, ולכן בלימוד מלה אחת ביום ואחת בלילה כשהוא טרוד בשאר הזמן, נחשב

ד ואינו חולק על עיקר סברת הריטב"א אלא י"ל שנקט דודאי מיירי רב גידל גם באדם שיש לו פנאי בכל משך היום לשנות פרק אחר עכ"פ [אלא שמ"מ נראה שחלה שבועתו על ההשכמה, דבלא השבועה לא היה מחוייב לשנות בהשכמה דוקא]. והריטב"א תירץ תירוץ נוסף והסכים עמו: לפי שאינו מחוייב ללמוד פרק מסוים ביום זה, ועל כך אינו מושבע ועומד. ונפ"מ ש"לפי"ז אם נשבע שלא ללמוד פרק זה ביום מסוים, אינו כנשבע לבטל המצוה וחיוב קרבן (וכ"כ התוס'). ואילו לתירוץ הראשון [וכן לתירוץ הר"ן, עוזרוא חו"מ כד פירש בה] נראה דהוי מבטל מצוה.

א כתב הרמב"ם בהלכות אישות (טו, ב) 'האיש מצווה על פריה ורביה אבל לא האשה. ואימתי האיש נתחייב במצוה זו מבין שבע עשרה. וכיון שעברו עשרים שנה ולא נשא אשה הרי זה עובר ומבטל מצות עשה. ואם היה עוסק בתורה וטרוד בה והיה מתירא מלישא אשה כדי שלא יטרח במזונות בעבור אשתו ויבטל מן התורה הרי זה מותר להתאחר - שהעוסק במצוה פטור מן המצוה וכל שכן בתלמוד תורה'. וכבר עמדו על דבריו הנראים תמוהים לכאורה, הלא נראה דאדרבה, תלמוד תורה היא המצוה היחידה שאין אמור בה הך דינא דהעוסק במצוה פטור מן המצוה, וכדאמרינן בשבת (יא). חברים שהיו עוסקין בתורה - מפסיקין לקריאת שמע [ורק לתפילה אין מפסיקין כגון רשב"י וחבריו שתורתן אומנותן. ע"ש]. ואמרו (במו"ק ט). כתיב 'יקרה היא מפנינים וכל חפצין לא ישוו בה' - הא חפצי שמים ישוו בה. וכתיב 'כל חפצים לא ישוו בה' - אפילו חפצי שמים - כאן במצוה שאפשר לעשותה ע"י אחרים כאן במצוה שאי אפשר לעשותה ע"י אחרים. ואם כן מהו זה שכתב הרמב"ם שהעוסק בתורה פטור מן המצוה, וקל וחומר משאר מצוות, הלא אדרבה בשאר מצוות דוקא הוא דפטרינן ולא בתלמוד תורה.

ופירש הגרא"ו (בהוספות שבסוף קובץ הערות, א), וכעיקר דבריו כתב גם כן בקהלות יעקב (ברכות טו), דהנה אמרו בירושלמי (שבת א.ב. הוזכר בתוס' מו"ק שם) הטעם שהעוסק בתורה אינו נפטר מעשיית מצוות, מפני שהלומד ע"מ שלא לעשות נוח לו שלא נברא. וצריך באור, הלא תלמוד תורה היא הגדולה שבמצוות ושקולה כנגד כולן, ומדוע כשלומד ועי"כ בטל ממצוה אחרת נחשב 'שלא ע"מ לעשות' הלא זו גופא 'עשייה' היא. אלא גדר הדברים הוא - כתבו - שהואיל ומצות ת"ת אין לה זמן קצוב והיא מקיפה את כל חיי האדם, יום ולילה, הרי שמעיקרא כך גדרה ומצוותה להגות בתורה בכל זמן פנוי שיש לו לאדם, וכשנצרך להתעסק באכילה ושתיה ושאר עניני דרך ארץ הנצרכים לו צורך אמיתי לגופו ונפשו, אינו נחשב מבטל ממצות ת"ת מפני אונס, אלא מעיקרא אין עליו חובה באותו הזמן, כי חיובה חל רק בזמן הפנוי [כמובן שצרכי האדם משתנים אצל כל אדם ואדם לפי חוזק מזגו ולפי טוהר נפשו וכו'], 'כי אינו דומה בחיוב ת"ת האיש אשר נפשו מרגשת בשכלה הזך ונקשרה בעבותות אהבה לתלמוד תורה, לאיש אשר כוחות נפשו נרפים ועצלים' - כלשון האור-שמח הל' ת"ת [ת"ת]. על כן כשמוטלת על האדם מצוה לעשותה, הלא ודאי חפצי שמים לא נגרעו מחפצי הרשות שלו, והרי באותה שעה אינו מופנה כי צריך להתעסק במצוה הלכך לא חל עליו מעיקרא חיוב ת"ת. זהו הטעם שצריך להפסיק מלימודו לצורך עשיית מצוה.

א וי"כ בקיצור בערוה"ש או"ח תרפ"ח.

ב ע"ע אבן האול הל' מלכים ואג"מ י"ד ד' לו, ה ובבאורי אגודות להגרא"ו שבסוף קובץ הערות, יא.

ג וא"ת סוף מצוה קיומית איכא כשלומד בזמן שאינו פנוי ולמה לא ייפטר מן המצוה (לדעת האמ"ב שהעוסק במצוה קיומית נפטר ממצוה חיובית). י"ל שכלפי זה מהני הסברא דהתורה ניתנה ע"מ לעשות כלומר לקיים את כל חיוביו, והרי במצות ת"ת אינו מחוייב עתה ואילו בשאר מצוות מחוייב הלכך צריך להפסיק. ואכן למצוה שאינה חיוב אינו מפסיק, וכדאמרינן במו"ק גבי מצוה שאפשר לקיימה ע"י אחרים. ויש לפרש בסברא זו מ"ש הר"ן ב"ה (זו) לצדד בפירוש דברי המכלתא, שהקורא בתורה פטור מתפלין משום עוסק במצוה פטור מן המצוה. וי"ל שנקט שגם התפלין גדר חיובן הוא בזמן הפנוי ממצוה אחרת [שהרי גם הן אין להן זמן מוגבל], ועל כן אין להפסיק מהלימוד לצורך הנחתן, שהרי עוסק במצות ת"ת ואין התפלין חיוב עליו כעת.

תורה שהוא השכר הטבעי. וכן קשה ממה שאמרו בסוטה (כא) שלאשה יש גם זכות דתורה ולא רק זכות מצוה, לענין דמגנא ומצלא בכל עת, בשכר דמקריין ומתניין לבנייהו ונטרן לגברייהו עד דאתו מבי מדרשא. הרי שיש להן גם ההשפעה הסגולית דתורה. אכן לפי דברי הגר"ח מיושבת קושית האמרי בינה מעיקרא, שיש חילוק בין תורה למצוות, דבמצוות אין מייחסים את המצוה למי שלא עשה, אבל בתורה הרי זה חלק מהקיום דידיה כשחברו לומד על ידו.

ובהקדמת בית הלוי מבואר באופן אחר החילוק בין תורה למצוות, שהוא כעין החילוק בין תשמישי קדושה דנגזים לתשמישי מצוה דנזרקים, שמשמשי תורה כגון מעיל הס"ת, אור התורה מקדש אותם והופכם בעצמם לקדושה, ואילו תשמישי מצוה אינם מתקדשים אלא חשיבותם קיימת רק באותה שעה שמשמשים את המצוה. על כן משמשו של הת"ח הוא בעצמו מאיר ומתקדש כדן תשמישי קדושה. ובה ביאר את השקו"ט בגמ' כתובות הנ"ל, דבתחילה סבר ר"א שהת"ח אינו אלא ככלי ותשמישי תורה ולא נעשה בעצמו כחפצא דקדושה, וממילא התומכים בו אינם אלא תשמישי דתשמישי, ומסיק ש"ת"ח יש דין תורה גופא, וממילא המחזיק בו הוא התשמישי קדושה שגם הוא נתקדש. ודבריו אתיין כדברי המהר"ל (בנתיבות עולם, נתיב התורה פי"א) בביאור הגמ' במכות (כב) בהני טפשא דקיימי מקמיה ס"ת ולא קיימי מקמיה דגברא רבה דאילו בס"ת כתב ארבעים ואתו רבנן ובצרי חדא, דהפירוש הוא שהכרח הוא שהת"ח נהפך לתורה עצמה, שהרי אין התורה מתפרשת אלא מתוך עצמה בלבד, וכמידת שני כתובים המכחישים זה את זה עד שיבוא הכתוב השלישי ויכריע. ואיך יכולים חכמי התושב"פ לסבור סברות בתורה ולפרשה כפי דעתם - כי הם עצמם נעשים חלק מהתורה. וזה כיסוד הגר"א במשלי בכמה מקומות, וכן הוא בבית הלוי (דרוש יח) שלכו של הת"ח הוא ה'קלף' דתושב"פ, כדכתיב "כתבם על לוח לבך", "עם תורתם בלבם", "ועל לבם אכתבה".

ועוד יש להטעים בזה את היסוד הגדול העולה מתוך דברי רבנו אברהם מן ההר, שכתב (בנדרים מח), "אבל מצות לימוד שהוא ענין ציור הלב וידיעת האמת, עיקר הצווי הוא כדי לצייר האמת ולהתענג וליהנות במדע לשמח לבבו ושכלו כדכתיב פקודי ד' ישרים משמחי לב". ובה ביאר הא דתנן (שם) שהמודר הנאה מבני העיר אסור בספרים. (והארכנו בזה בשיעור ריח). וכדבריו כתב מדנפשיה הגאון בעל אבני נזר (בהקדמתו לאגלי טל): "כי זה הוא עיקר מצות לימוד התורה להיות שש ושמח ומתענג בלימודו ואז דברי תורה נבלעין בדמו, ומאחר שנהנה מדברי תורה הוא נעשה דבוק לתורה... הלומד לשם מצוה ומתענג בלימודו הרי זה לימוד לשמה וכולו קודש כי גם התענוג מצוה!". והיינו כנ"ל שהתורה נעשית חלק מהלומד, ואין האדם דבק בתורה דבקות שלמה אלא מתוך תענוג והנאה.

ז וכן דייק הגרמ"ש מלשון הר"י מנאש ספ"ק דב"ק. וע' בחדושי ר' נחמן בן הרמב"ן (ביצה יב.) שקריאה בתורה מספר הנאה היא לבני אדם. אך יתכן שכונתו להנאה שבקריאה עצמה, גם אם לא היתה מצוה.
ו מש"כ האג"ט ש"ע"י המשחה והעונג נבלע הלימוד בדמו - מפורש במשנת אבות שהמשחה היא אחד מקניני תורה. [ונרמז ענין זה בלשון הגמרא במנחות (זי).] 'הא מילתא אבל לע ל'ר' הנינא ותקילא לי ככוליה תלמודאי' - שבליעת ד"ת באדם עד שנעשים כעצם מעצמיו ובשר מבשרו, תלויה בשקיקתו ובשמחת לבו בהם]. וע' פסחים קיז. אין השכינה שורה לא מתוך עצלות ולא מתוך עצבות כו' אלא מתוך דבר שמחה של מצוה. אר"י אמר רב וכן לדבר הלכה. וע' ז' פירש הר"ק מאמשינוב (אמרות טהורות ח"ג עמ' סא) הכתוב 'בחוקתך אשתשע - לא אשכח דברך', שהשעשוע והשמחה בלימוד מסוגלים לזכרון. [עוד בענין שמחת הלימוד - ע' ערוך השולחן או"ח תקנ"ג; משנ"ב א"ס ק"י].

שיצא ידי חובת לא ימיש כל היום וכל הלילה, ולא דמי לחיוב ציצית וכד' שכל רגע ורגע נידון כחיוב בפנ"ע ואין חיוב רגע אחד שייך לחיוב רגע אחר, משא"כ בת"ת שחיוב אחד הוא, לכן חיוב אחד פוטר כל היום"י].

אלא שיש להקשות, בשלמא כלפי החיוב של העיסוק בתורה, ניחא דביד כל אדם לקיים חיוב זה בשלמות, דגדר חיובו הוא לפי הזמן שהוא פנוי, וכל אחד יכול לקיימו בשלמות בהתאם לפניות דידיה, אבל החיוב ידיעת כל התורה הלא אין ביד כל אדם לקיימו בשלמות, והלא הציווי נאמר בתורה לכל אדם. אמנם בדברי האו"ש שם מבואר תירוץ הדבר, שחידש שהציווי דושננתם נאמר בלשון יחיד, שהוא לשון המכוון לכלל ישראל כציבור [וכפי הכלל שייסד הגר"א (באדרת אליהו ואתחנן), שלשון יחיד מכוון לכלל הציבור ולשון רבים מכוון לכל יחיד כפרט]. והיינו שבנוסף לחיוב הפרטי המוטל על כל יחיד ויחיד לדעת תורה כפי כוחו, יש חיוב על הציבור [וממילא על כל יחיד כחלק מן הציבור] להעמיד בכלל ישראל גדולי תורה שיודעים כל התורה. וכשמחזיק יד גדולי תורה מקיים באופן הזה את החיוב ד"ושננתם" לגבי כל התורה. שאמנם החיוב הפרטי של ידיעת התורה מקיים רק כפי כחו, אבל השלמת חיוב זה מקיים במה שמעמיד גדולי תורה.

וכיסוד האו"ש מובא גם בליקוטים החדשים בשם הגר"ח, שמלבד החיוב הפרטי המוטל על כל אדם בעסק התורה ובידיעת התורה, יש עליו עוד חיוב כחלק מהציבור להעמיד את התורה בכלל ישראל. והביא הגר"ח שתי הוכחות לדבר: האחת, מדאמרין (בקדושין ל) הוא ללמוד ובנו ללמוד, אם בנו חריף ממנו - בנו קודם. ומאי טעמא, הלא סו"ס בדין הוא שתקדם מצוה דידיה למצות זולתו - אלא מוכח שזה גופא חלק ממצוותו, להעמיד גדולי תורה בישראל, הלכך גם זה בחשבון הקדימה, וכשבנו חריף ממנו הרי חלק ממצוה דידיה ג"כ שבנו ילמד. ועוד הוכיח מדברי הרמ"א (יו"ד רמז) שבעשיית הסכם 'יששכר וזבולון' נחשב כאילו זבולון למד בעצמו. והרי במצוות לא מצינו כזאת, שאף ששכרו גדול בכך שהביא אחרים לעשות המצוה, אבל לא נחשב כנוטל הלולב וכמניח תפלין בעצמו, ומאי שנא בתורה דחשבינן זאת כאילו הוא עצמו למד - אלא מחמת שזה גופא חיובא דידיה הוא, להעמיד לומדי תורה.

ובאמרי בינה (חלק השו"ת, יג) תמה בעיקר הגדר של יששכר וזבולון מדברי רב האי גאון בתשובה שאין שייך שאדם ימכור זכות מצוה לחברו. ומחמת כן יסד האמ"ב שלזבולון יש חלק רק בשכר הגמולתי של יששכר ולא בשכר הטבעי [כפי שכבר הבחין הרמח"ל בין שכר גמולתי כפועל הנוטל שכרו על המלאכה שעשה, לבין שכר הטבעי, שהם העולמות הקדושים שנבראים מהמצוה, שזה חלקו לעוה"ב וכמו שביאר הנפה"ח בשער א]. ודברי האמ"ב מוקשים טובא דהא אמרינן בכתובות (ק"א, ב) אמר ר"א אין עמי הארץ קמים לתחיית המתים, דמי שאין משתמש באור תורה אין אור תורה מחייהו, ומסיק מצאתי להם תקנה שנאמר ואתם הדבקים וגו' כל המשיא בתו לת"ח והעושה פרקמטיא לת"ח וכו' כאילו מדבק בשכינה. הרי שגם להם יש טל

ה ושמה זהו הגדר בדברי הראשונים והפוסקים גבי ברכה"ת דברכה של בוקר יוצא בלימוד כל היום, הגם שהפסיק טובא בינתיים. והואיל חיוב אחד הוא לכל היום, לא חשיב כמי הסיח דעת מן המצוה האחת והתחיל במצוה אחרת אלא חיוב אחד הוא בכל הלימוד שבמשך היום, על כן הברכה עולה על הכל.

ו ולשנא דקרא הכי דייק, "שמח זבולן בצאתך ויששכר באהליך", שהכל מתייחס לזבולון, וחלק משכרו ושמחתו הוא במה שיששכר באהלו.

סז. ציינו הרש"ש שם"י) כתב שאין בקריאתה קיום מצות תלמוד תורה כיון שאין קריאתו לשם לימוד. והגרי"ז הוסיף לבאר (מובא ב'לקוטי הגרי"ז') על פי יסודו הנ"ל שיש במגילה תורת כתיבה לעצמה שאינה בכלל כתיבת כתבי הקודש, הלכך גם קריאתה אין בה תורת קריאה בתורה אלא חיוב קריאה לעצמו הוא. והוכיח מהא דקראה על פה עד רובה יצא, וגם איתא בירושלמי שאין מודקדקין בטעויותיה [עכ"פ כשאין שינוי במשמעות], שלא כדין קריאת התורה שנקראת כולה מתוך הכתב דוקא ומדקדקין בטעויותיה - הרי שמצות קריאה לעצמה היא ולא כקריאה בתורה. וכן הוכיח מהמנהג המובא בהגהות מיימוניות (מגילה ב,א) שלא להפסיק בין פסוק לפסוק אלא תיכף לסיום פסוק זה מתחיל באותה נשימה פסוק שלאחריו שהרי קרי' אגרת". הרי שקריאתה כקריאת אגרת ולא כקריאה בתורה. [וכנודון זה איכא גם לענין הקורא ק"ש למצוותה אם מקיים בזה מצות ת"ת, דהנה בדברי הירושלמי דאין פוטרת ברכת 'אהבה רבה' אלא בשנה לאלתר נתקשו הראשונים (בברכות יא) דתיפו"ל דקריאת שמע עצמה היא תלמוד תורה [ואכן הרשב"א הביא גרסת הראב"ד בירושלמי 'והוא שקרא לאלתר' והיינו קריאת שמע], וביאר הב"י דכיון דקורא לשם מצות ק"ש לאו לימוד תורה הוא. וכן נקט באו"ש בהל' ת"ת דהא דמבואר בגמרא (בנדרים ח ובמנחות צט) דבק"ש מקיים מצות ת"ת, היינו דוקא בכיוון להדיא גם לשם ת"ת, אבל בלא"ה לא. והארכנו עוד במק"א]. אכן לפי מה שנתבאר (בשיעור קנא) דאיכא תורת 'תורה שבכתב' על המגילה [גם באופנים שאין בה קדושת כתבי הקודש] אין הכרח לחידוש זה, וי"ל שיש בה תורת קריאה בתורה. והא דאמרו מבטלין ת"ת למקרא מגילה י"ל כבאורי הראשונים שהכוונה לבטל כדי לילך לבית הכנסת לשומעה ברוב עם.

ובשו"ת בית אפרים תירץ הקושיא באופן נוסף, על פי מה שהאריך לייסד שיש גדר ביטול תורה באיכות, שאם יכול ללמוד עיוני ולומד באופן שטחי יש בזה ביטול תורה. ויש שתירצו באופן מחודד, שבקריאת המלים האחדשדרפנים בני הרמכים אין מקיימים מצות ת"ת כיון שאין אנו יודעים פירושו. אמנם לפי מה שייסד הגר"ז בקונ' ת"ת לחלק בין תושבע"פ שאינו מקיים מצות ת"ת אם אינו מבין (כמבואר במג"א ג) לבין בתורה שבכתב שמקיים המצוה אע"פ שלא מבין, ליכא לעיקר תירוץ זה.

ד) והנה אם כי עיקר הדברים נכונים ויציבים, אבל נראה שדחוק לפרש כן בכונת הרמב"ם, שהרי לשון הרמב"ם היא 'הרי זה עובר ומבטל מצות עשה'. ומשמע שאין זה כשוהה ומתאחר בעלמא אלא מבטל את המצוה בכך שאינו עוסק בפו"ר". וכן נקט

ח וע"ע הכמת שלמה או"ח תרפ"ז: מהר"ן חיות ואמת ליעקב מגילה שם; מועדים וזמנים ח"ב קסט. ובהליכות שלמה (יט הערה 62) צירף דעת הבית-אפרים להקל למי שנכנס לבית הכנסת כשמתחילים לקרוא המגילה ועדיין לא בירך ברכות התורה ואין לו מנין אחר - ישמענה בלא ברכה"ת כדי שלא יפסיד קריאתה בציבור.

ט וע"ע ראב"ע מגילת אסתר ט,כו וחרושי הרמב"ן פ"ב דמגילה.

י שיעור צג. וע"ע שיעור רסו באריכות. והגר"ח ק"ש ל"א כתב (במכתב שביד) שלדעת הגר"א אפילו אם יכוין בפירוש לשם לימוד לא יצא, דלעולם ק"ש אינו בגדר 'לימוד'. ולא הבנתי דבריו הלא אמרין במנחות דקיים 'לא ימוש' בק"ש. ובפרט דבפרשה שניה שאינה מחויבת מהתורה ודאי יציא ידיו חובת לימוד. ובשם הגרי"ז מטו (ע') 'ירושלים במועדיה' לגר"א נ' שליט"א - שבועות) שכשהיה יוצא באהבה רבה ידיו חובת ברכה"ת, היה כופל הפסוק 'ותבתם' לשם לימוד. וצ"ע בשמועה זו, היאך מפסיק בתוך ק"ש בלימוד. ושמה היה חושש שלא דקדק באותיותיה ולכן כפל. ולפי"ז אין ללמוד מזה לכולי עלמא.

יא גם לשון 'עוסק במצוה פטור מן המצוה' בכ"מ משמע שפטור לגמרי, גם אם לא תתקיים המצוה לאחר מכן (וכן דחה הנצי"ב בשו"ת משיב דבר ח"ב נג) את דברי השואל שרצה לפרש ברמב"ם כנ"ל.

ויש למצוא עוד מקור גדול לעיקר יסוד האו"ש והגר"ח הנ"ל, עפי"ד הגרי"ז בפרשת ואתחנן, שמחדש לפרש ד"והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך" זו מצוה על זכירת התורה, וכמו שיש לאו דהשמר לך פן תשכח, יש גם מ"ע על זכירת התורה, וכדתרגם יונתן קרא ד"והיו הדברים האלה וגו' על לבבך" - כתיבין על לוח לבכון. ומביא מהגר"ח בכתר ראש דהלאו דהשמר לך פן תשכח לא נהג אלא כשלמדו על פה ולא כשיש ספרים, ושמדבריו מבואר שהציווי על הזכירה ואזהרת השכחה עניינם שמירת התורה שלא תשתכח מכלל ישראל. והאריך הגרי"ז בהוכחות שזהו ציווי על שמירת מסורת הקבלה ומסירת תושבע"פ. וביאר שזו כוונת הגמ' לא כרת הקב"ה ברית עם ישראל אלא בשביל דברים שבעל פה, דהיינו הברית על שמירת התורה בישראל, וכן הביא מהירושלמי (פאה פ"ב ה"ד) דהך ברית נכרתה על שמירתה ומסירתה לדורות, וכן ביאר בכונת הגמ' בסוטה לו. ורמז שם לדברי הרמב"ן (במצוות הנוספות, עשה ב) שכתב על הלאו ד"השמר לך פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך" - "ואל תטעה בזה מפני דורשם בראשון של קידושין, והודעתם לבניך ולבני בניך בלימוד התורה לבני בנים [ואילו פשטיה דקרא מזהיר על זכירת מעמד הר סיני] - כי לימוד אמנות התורה הוא הלימוד בתורה". והבין הגרי"ז בכונתו שהמצוה לזכור מעמד הר סיני עניינה להמשיך ולהתמיד אותו המעמד לדורות, שהחיוב לזכור את נתינת התורה במעמד סיני כולל בתוכו את הלימוד לתורה על ידי העברת המסורת לדורות. נמצינו למדים מהגר"ז מקור נאמן לדברי האחרונים הנ"ל על המצוה להעמיד התורה דכלל ישראל, שכל זה מכח העשה והלאו על שמירת התורה והעברת מסורת התורה מדור לדור.

ג) ובכך יש לבאר גם כן דברי הרמב"ם ריש הלכות מגילה: 'מבטלים תלמוד תורה לשמוע מקרא מגילה, קל וחומר לשאר מצות של תורה שכולן נדחין מפני מקרא מגילה'. והקשה הגר"א ז' (שם) הלא מבטלים ת"ת לכל המצוות [ומצות 'פרסומי ניסא' לקרותה ברוב עם בכלל זה], וא"כ מאי קל וחומר איכא לשאר מצוות. אך לפי האמור מובן, כי בעצם מצות ת"ת גדולה מכל המצוות ואם מבטלים תורה כל שכן שראוי לבטל מצוה אחרת, אלא דבעלמא לא חלה מצות לימוד כשיש לו מצוה אחרת, אבל כאן שיש יכול לקרוא המגילה לאחר זמן והרי זמנו פנוי כעת, הרי מצד עיקר הדין לא היה לו להפסיק באמצע לימודו בשביל הקריאה אלא יסיים לימודו ויקרא לאחר מכן [וכמוש"כ התוס' בשבת גבי תפילה, שעל זה אמר ר"ז לר' ירמיה מסיר אזנו משמוע תורה גם תפלתו תועבה, הואיל ואין שעת התפילה עוברת], אלא דין מיוחד הוא במגילה שמפסיקים מתלמוד תורה כדי לקרותה עם הציבור בהגיע זמנה [וכמו שפירשו הראשונים הך מימרא], ואם כן קל וחומר לשאר מצוות הקלות מת"ת, צריך לדחותו כדי לקוראה עם הציבור בזמנה.

[וכבר עמדו המפרשים על הא דאיתא בגמרא (מגילה ג.) מבטלין תלמוד תורה למקרא מגילה, הלא גם בקריאתה לומד תורה ומאי ביטול תורה איכא. ובשו"ת בית אפרים (או"ח

ת"ח קאמר, דגדול שימושה יותר מלימודה. ושימוש ת"ח היינו הבנת טעמי המשנה, והוא הגמרא' התלוי בסברא, שהיו מתאספים ועוסקים יחד בנתינת טעמי המשנה כמו שפרש"י בכ"מ. הוי אומר, כאשר אדם בתחילת דרכו בתורה הולך לרב כדי להעמידו על הבנת התורה ודרכי לימודה, הרי הוא בגדר 'עוסק במצוה' ופטור מן המצוה, ואינו דומה לביטול נקודתי מעסק התורה בזמן מסויים בשביל המצוה". ומטעם זה התלמידים הבאים לרבם בשבת הרגל הנם בגדר 'שלוחי מצוה' כמבואר בסוגיא בסוכה וברש"י¹⁰.

ומפורש הדבר בתשובת מהר"ח או"י (קפג) 'וכפי זה, בחורים ההולכים ללמוד תורה פטורים מכל המצוות כל זמן שהם בבית רבם'. וע"ש שדן על ברכת המצוות באותם בחורים, וצדד שלפי מה שאנו נוקטים כרבנו תם שהנשים מברכות על מצוות עשה שהזמן גרמן, הוא הדין לבחורים בבית רבן רשאים לברך אעפ"י שאינם מחויבים. [ובתוך דבריו שם נראה שבא ליישב דקדוק בפשט - שעמד בו הפנ"י (בסוכה כה) - מדוע משמיענו התנא דין שלוחי מצוה גבי סוכה ולא השמיענו זאת עד עתה בשאר מצוות. והיינו משום שאם יוצא מביתו בתוך חג הסוכות הלא לכאורה נימא איפכא שהוא עוסק במצוות סוכה ואל לו להיבטל ממנה ולילך לדרשה - ואשמעינן התנא שהיציאה עצמה מביתו מותרת דהא ודאי לא גרע מהולכי דרכים ההולכים לעסקיהם, דתשבו כעין תדורו כתיב, והוא דין מסוים במצוות סוכה, ולאחר שיצא הרי נפטר גם בלילות מדינא דעוסק במצוה שהרי כבר עסוק בהליכתו ללמוד תורה, ודלא בשאר הולכים לסחורה ביום שחייבים בלילה].

וטעם הדבר יש לפרש עפ"י דברי רבותינו הנ"ל, שהואיל וגדר מצוות הלימוד הוא בכל זמן פנוי שאינו עוסק בו בצרכי חייו, על כן אין מפסיק מהלימוד אלא באופן שהנידון העומד לפנינו הוא העסק במצוה מול הלימוד באותה שעה שעוסק במצוה או במכשירה, אז אמרינן שבזמן המצוה לא חל עליו כלל חובת לימוד וממילא מחויב במצוה, אבל אם כתוצאה מהתעסקות המצוה ייפגע לימודו העתידי או תיפגע ידיעתו בתורה באופן משמעותי, הרי בזה אין קיימת הסברא הנ"ל, שהרי בזה עומד לפנינו נידון של דחייה במצוות הלימוד, ועל כן בזה אמרינן שתידחה המצוה מפני תלמוד תורה שהיא שקולה כנגד כל המצוות כולן.

ובזה יש לפרש דקדוק לשון הרמב"ם (ת"ת ג, ד) 'היה לפניו עשיית מצוה ותלמוד תורה, אם אפשר למצוה להעשות

י' ובמשי"ח (תבא כה, סא) הוסיף טעם, דבשימוש נעשה ראוי ללמד ולהורות לאחרים, ולימוד לאחרים דוחה עשיית מצוה (ע' בד"ן זה ברמ"א קוב, ומשנ"ב ובה"ל).

טו ק"ק להושתות הא דרב חסדא ורב"ה שהלכו לדרשת הרגל, לבחורים ההולכים לבית רבן המעמידם על רגלם, ויש מפרשים שם הטעם מפני כבוד התורה והנשיאות. (וע' באה"ל לח"ט דהקבלת פני רבו מכלל עוסק במצוה הוא). והגר"ז ר' בנגיס (ח"ב מ, ב), כתב שההליכה ללימוד הואיל ויש לה זמן מוגבל, נידונית כשאר מצוות להיפטר מן המצוה. וצ"ע בסברא. אך יתכן לקיים הדברים בכל הולכי דרכים ללמוד תורה, שהואיל ואין אנו אמורים לו לבטל עתה את הליכתו לרב בגלל מצוות סוכה שברוך, הריהו ממילא בכלל שליחי מצוה, דרוקא לבטל הלימוד לזמן מחזור מיד, שלא תהולך לדבר מצוה שמבטלנו בלבו אם אין לו שהות, וכמוכא במשנ"ב (סקל"א) 'לפי שמעשה המצוות הוא גדול מהלימוד אפילו מצוה דרבנן כשא"א לקיים המצוה ע"י אחרים' [אם כי י"ל ד'תביתו' שאני דעובר על כל רגע ורגע, אך מ"מ מוכח דשאני הליכה ללימוד משאר מצוות]. וביישוב לפני רבו פירש"י (בפסחים ז). שמפני אימת כבוד רבו אינו יכול לקום ולילך. משמע הא משום הלימוד עצמו - מפסיק.

מהר"י"ט בתשובה (יו"ד מז) עפ"י ד הרמב"ם, לענין הנשבע שלא ישא אשה כמה שנים, דחשיב נשבע לבטל המצוה [ודלא כדעת הרשב"א בתשובה דלא חשיב לבטל המצוה כיון שיש לו שהות לקיימה לאחר זמן]. ואמנם הגרא"ו שם נטה מדברי המהר"י"ט עפ"י הסברו זה בדברי הרמב"ם. ועוד קשה מהמשך לשון הרמב"ם (בה"ג) 'מי שחשקה נפשו בתורה תמיד ושוגה בה כבן עזאי ודבק בה כל ימיו ולא נשא אשה - אין בידו עוון'. ריהטת הדברים שזהו המשך להלכה הקודמת, שבבן עזאי וכיו"ב קיים אותו הפטור האמור למעלה, להימנע מלישא לעולם. וכן פירש הגר"ז בהל' ת"ת (פ"ג). והרי זה ודאי מבטל מצוותו ומדוע מותר. אכן הגרא"ו פירש שדין זה ענין לעצמו הוא ולא מטעם 'עוסק במצוה', אלא בן עזאי נחשב כאנוס מפני דבקו בתורה שלא היה יכול להסיח דעתו ממנה לדבר אחר. וזהו חידוש¹¹.

ובדברי רבותינו מצינו עוד אופנים לבאר הענין, ונראה לבאר שיטת הרמב"ם באופן אחר, שעל ידו מתפרשים דברי הרמב"ם בכל המקומות ברווחא.

הנה הגר"ז בהלכות ת"ת (פרק ג ובאריכות בקו"א שם) האריך לבאר דברי הרמב"ם באופן אחר; אמנם מצות תלמוד תורה נדחית מפני מצוות שאי אפשר לעשותן ע"י אחרים, זהו רק לענין מצוות 'והגית', אבל מצוות ידיעת התורה אינה נדחית מפני מצוה אחרת". ולכן האדם בצעירותו [שבזה מדבר הרמב"ם] כשמבסס את לימודו, אם יודע שייטרד בפרנסת ביתו ובשל כך תיפגע ידיעתו בתורה, מותר לו ליבטל ממצוות פריה ורביה, שאין לך 'עוסק במצוה' גדול מזה, מצוות ידיעת התורה. ובן עזאי לפי חשקו ודבקו בתורה, רשאי היה ליבטל מפו"ר לעולם מפני סיבה זו, שאם ישא אשה לא יוכל להגיע למדרגתו בתורה כראוי לו.

וכעיקר דבריו כתב גם כן בספר אור שמח (הל' ת"ת), אודות מה שפירש רש"י בסוכה (כה). 'שלוחי מצוה' הפטורים מן הסוכה - כגון שהולכים ללמוד תורה. ומקור דבריו בסוגית הגמרא גופא (כו). שהביאה על דין זה דשלוחי מצוה פטורים מן הסוכה בין ביום ובין בלילה [שלא כהולכי דרכים לדבר הרשות שאינם נפטרים אלא בשעת הליכתן], כי הא דרב חסדא ורבה בר רב הונא כי הוו עיילי בשבתא דרגלא לבי ריש גלותא, הוו גנו ארקתא דסורא, אמרי אנן שלוחי מצוה אנן ופטורין. ואין מובן טעם הדבר, הלא אפילו עוסק בלימוד עצמו מפסיק לעשות מצוה, כל שכן ההולך ללמוד. וכתב האו"ש שלימוד לחוד ושימוש תלמידי חכמים לחוד, וכפי שהביאו התוס' (בכתובות יז). מדברי רבי יהודה מקורביל לפרש הא דתניא במסכת דרך מהלך בדרך ומצא מת מצוה ונטפל בו ד' מילין עד שהביאו לבית הקברות וכשבא לפני ר"א ור"י אמרו לו על כל פסיעה ופסיעה כאילו שפכת דם נקי. ופירש ר"י מקורביל דהיינו משום שביטל עצמו משימוש

יב גם יש להעיר על פירוש הגרא"ו שמלשון הרמב"ם 'מותר להתאחר' משמע רשות, אבל מותר לו לישא אם ירצה. והרי במצוה שאפשר לקיימה ע"י אחרים אין להפסיק מהלימוד כמוש"כ הרמב"ם בהל' ת"ת. ועל כרחק דהכא חמירא טפי דמ"מ עתה המצוה מוטלת עליו.

יג לכאורה יש לבאר בפשוטו, דהא הטעם שת"ת נדחה מפני מצוה הוא כי כל התורה ניתנה על מנת לעשות כדאיתא בירושלמי, והיינו כמו שפירש המאירי (במו"ק ט). שעיקרה לידיעת קיום שאר מצוות. ואם כן כל שתיפגע ידיעת התורה, שוב אין טעם זה שייך, ואדרבה, לא יפסיק כדי שיוכל לידע ולקיים כל המצוות, ויש להחשיבו כעין עוסק בכללות המצוות, שהלימוד הוא המכשיר למעשה. אך לפי זה דוקא ידיעת המצוות המעשיות דוחה, ושמא כל שהוא עוסק בקנין הבנת התורה ובידיעת טעמיה על בורין, אף בדברים שאינם מעשיים, הרי קונה קנין גם בידיעת המצוות המעשיות. וי"ל טעם נוסף, שמצוות ידיעת התורה יש לה גבול ותכלית ('ע"ש בשו"ע הגר"ז), ואינה כמצוות ההגיה שאין לה גבול. על כן מבחינה זו הוי ת"ת כשאר מצוות שהעוסק בהם פטור אף מצוה שא"א למצוה להעשות ע"י אחרים.

שמתו. ערש"י) שחל שביעי שלהן להיות בערב פסח. ועוד למדו שם בברייתא אחרת מ'בשבתך בביתך ובלכתך בדרך' פרט לעוסק במצוה. והצריכו בגמרא את שתי הילפותות, דאי מחדא לא ידעינן אלא דלא מטא זמן חיובא, ואי מאידך הו"א דוקא במצוה שאין בה כרת. יעו"ש.

ובהמשך הסוגיא (כו.) תניא א"ר חנניא בן עקביא כותבי ספרים תפילין ומזוזות הן ותגריהן ותגרי תגריהן וכל העוסקין במלאכת שמים, לאתויי מוכרי תכלת, פטורין מק"ש ומן התפלה ומן התפילין ומכל מצות האמורות בתורה - לקיים דברי ר' יוסי הגלילי שהיה ריה"ג אומר העוסק במצוה פטור מן המצוה. והכוונה לדברי ריה"ג דלעיל שאותם אנשים נושאי ארונו של יוסף היו.

והנה הלכה זו דכותבי ספרים וכו' הובאה בטשו"ע (או"ח לח) אבל הרמב"ם השמיטה, ועמד על כך הבית-יוסף שם. ובשו"ת משכנות יעקב (נד) פירש עפ"י מה שדקדק לשון הברייתא 'לקיים דברי רבי יוסי הגלילי' וכו' והלא כמה וכמה תנאים אמרו כן ומדוע נקטו רק דברי ריה"ג. ופירש שריה"ג מוסיף על שאר תנאים דלדבריו אפילו עוסק במצוה שאינו חייב לעשותה - פטור מן המצוה, כגון נושאי ארונו של יוסף שלא היו חייבים להתעסק עמו באותה שעה, שהרי זה כמה חדשים היו חונים ולא נסעו, וכפי שהקשה ר' יצחק 'אם נושאי ארונו של יוסף היו, יכולים היו ליטרה' - וסבר ריה"ג שהואיל וסוף סוף הם מקיימים מצוה בשמירה והתעסקות עם המת לכבודו הגם שאינם חייבים בכך, פטורים מן המצוה. ולפי דבריו הוא הדין לסופרי סת"ם ותגריהם שהם מתעסקים במצוה קיומית אבל לא במצוה חיובית, שהרי אם ירצו אינם חייבים לכתוב ולסחור - פטורים, אבל לשאר תנאים סופרים ותגרים חייבים, והרמב"ם פסק כר' יצחק (ע' הל' ק"פ ו, ב) שאין פטור אלא העוסק במצוה המוטלת עליו בחיוב, אבל לא בקיום מצוה שאינה חיובית. על כן השמיט פטור דכותבי סת"ם וסובר להלכה שחייבים במצוות".

ומצינו גם לנתיבות המשפט (עב סקי"ט) שנקט כסברא זו, דדוקא העוסק במצוה המוטלת עליו כחיוב - פטור מן המצוה, אבל לא במצוה שאינו חייב בה ויכול ליטול עליה שכר, וכגון גבאי צדקה השומרים על ממון, אינם נפטרים מליתן פרוטה לעני באותה שעה, הואיל ואין הגבאות חובה עליהם ויכולים ליטול עליה שכר, דנהי דנתינת צדקה חובה היא אבל גבאות לא, שאם כן היו כל ישראל גבאי צדקה. ובאמרי בינה (או"ח יג) השיג עליו מדברי התוס' בשבועות (מב ד"ה שומר חנם), וגם הוכיח מהא דכותבי ספרים ותגריהם שפטורים מן המצוה אעפ"י שאין זו חובה על כל איש ישראל להיות סופר או תגר סת"ם. [גם יש לדון דגבאי צדקה חמיר טפי שהרי הציבור מחוייב להעמיד לו גבאי צדקה, וא"כ הגם שאינה חובה המוטלת על כל אחד, אבל סו"ם מצוה

טז אך פשטא דמלתא 'ריה"ג' ותנאים שעמו קאמר. גם נראה רחוק להצמיח מחלוקת לדינא בין התנאים בזמן שהגמרא סתמה, והרי לשון 'יכולין היו ליטרה' לא משמע שלא היה להם להתעסק בארון, אלא שהיו יכולים ליטרה מטומאה ישנה ולא נטהרו, ובהלשון שהקשה ר' יצחק על ר"ע שאמר מישאל ואלצפן היו, ושם לא נטמאו מחדש אלא שלא נטהרו. גם הרמב"ם סתם (ק"ש ד, ג) שהמשמר את המת פטור, ולא חילק בין שמירת חיוב לשמירה של קיום בלא חיוב, ופשטיה דמלתא כל שאין צריך לשמרו אין בזה קיום מצוה. וכן מוכח בברכות יח. היו באים בפנינה עם המת, אם אין חוששים לעכברים מניחו בויתו זו ומתפללין שניהם בויתו אחרת. ומוסכם הוא בפוסקים - הרי שבאופן שאינו צריך שמירה אין כאן דינא דעוסק במצוה. כן היה נראה לולא דברי המשכנ"י.

ע"י אחרים לא יפסיק תלמודו, ואם לאו יעשה המצוה ויחזור לתלמודו. יש לומר לפי הנ"ל ש'יחזור בתלמודו' הוא בדוקא מבחינת ההלכה, כי בא לפרש שחיוב והתה ההפסקה מהלימוד לצורך המצוה, היינו רק באופן שהנידון הוא רק הביטול מתורה בזמן המצוה ובהליכתה וחזרתה, אבל לו יצוייר שעקב המצוה ייבטל מן התורה הרבה, אף בזמנים שהוא פנוי ואינו מוטרד - אינו מבטל מלימודו.

ובאופן אחר ביאר בספר פחד יצחק (שבועות מאמר מ') את דברי הרמב"ם הנ"ל, והאריך לייסד שבכל קיום מצוה יש שני פנים, שמלבד הקיום במערכת המצוות יש עוד קיום והשלמת התנאי דלימוד התורה, ללמוד ע"מ לעשות. וביאר שמה שמפסיק מלימודו לקיום המצוה זהו מכח הגדר השני, שיש בזה קיום התנאי דע"מ לעשות, וממילא נחשב קיום המצוה כחלק מלימודו, ולא נחשב כלל כמי שמפסיק מלימודו. והביא שם מדברי רש"י במנחות (צט רע"ב) על מאמר ריש לקיש פעמים שביטולה של תורה זהו יסודה, וכתב רש"י "כגון שמבטל תורה להוצאת המת ולהכנסת כלה זהו יסודה, כלומר מקבל שכר כאילו יושב ומייסדה". ולפי"ז ביאר בפחד יצחק דברי הרמב"ם הנ"ל, שכדי שייחשב גם קיום המצוה כחלק מהמשך הלימוד איכא תנאי שלא ימנע אותו קיום המצוה מן הלימוד לאחריה, אלא יחזור מיד בסוף קיומה ללימודו, ורצף הלימוד מחשיב גם את המצוה כחלק ממנו. ולכן כשירא שאם ישא אשה ייטרד מלימודו גם אחר כך שוב אין ההפסק נחשב כחלק מלימודו הלכך לא יפסיק. [ויש לבאר ע"ד דברי הפחד יצחק בפנים מסבירות בנוסח אחר: קיום המצוה אינו רק תנאי בעלמא לשלמות הלימוד אלא אדרבה, הוא שלמות המעלה וגמר מעשה הלימוד בכך דמאיר ומתפשט אור התורה בתחתונים, בכלי המעשה הגופניים, ועשיית מעשה המצוה יש לה תורת לימוד תורה בעצמותה ממש, וכן ביאר בשל"ה (חלק תושב"כ פר' וזאת הברכה מאמר ברכת התורה, יב) ענין גדול תלמוד שמביא לידי מעשה].

טעם נוסף יש לבאר על פי דברי השאלות (ה) שנתן טעם על איחור נישואין מפני תלמוד תורה, שגדול תלמוד שמביא לידי מעשה. וכבר עמד הנצי"ב הלא מצוה שאי אפשר לקיימה ע"י אחרים דוחה ת"ת ואין אומרים גדול תלמוד. אך יש לפרש על פי מה שכתבו התוס' (ספ"ק דקדושין. וכן הוא ברבנו ישעיה בשיטמ"ק ספ"ק דב"ק) דדווקא בשימוש של תורה אמרינן 'גדול תלמוד שמביא לידי מעשה', כי השימוש הוא מבוא ובסיס לעשיית כל המצוות כולן. והיינו טעמא דמותר לו להתאחר מלישא, כי עתה הוא מעמיד את יסודות בנין תורתו למשך ימי חייו, על כן נחשב כעוסק במצוה ממש, כי עיסוק זה נחשב לעסק במצוות כולן, שהרי כל דרך חייו בקיום המצוות ודקדוקיהן תלויה בלימוד זה שהוא עוסק בו.

ה) אכן נראה לבאר כל דברי הרמב"ם באופן אחר לשיטתו. דהנה תניא (בסוכה כה) אותם אנשים מי היו - נושאי ארונו של יוסף היו. דברי רבי יוסי הגלילי. רבי עקיבא אומר מישאל ואלצפן היו שהיו עוסקין בנדב ואביהוא. ר' יצחק אומר אם נושאי ארונו של יוסף היו כבר היו יכולין ליטרה, אם מישאל ואלצפן היו יכולין היו ליטרה, אלא עוסקין במת מצוה היו (כלומר שנתעסקו בקרוביהן

משגרת חייו, לא נפטר על ידה ממצוה אחרת [דבכלל 'בשבתך בכיתך ובלכתך בדרך' הוא, כלומר בהתנהלות הרגילה של חייו], וכגון הנושא את האלמנה שאינו מוטרד במצוותו. ומוטעם הלשון 'העוסק' במצוה ולא עושה מצוה גרידא, אלא שהמצוה היא עסקו כעת וטרוד בה.

ואכן כך מבואר באריכות בדברי רבי אברהם מן ההר (סוכה שם) שכדי להיפטר אין די בעיסוק במצוה גרידא אלא רק אם טרוד בה. וכתב שבוזה יתפרשו דברי הרמב"ם בכל המקומות, ע"ש. ופירש שזהו הטעם שהעוסק בתורה לא נפטר מהמצוה, מאחר שאין שם טירדה. ולכאורה אין לדבריו מובן שהרי אין לך טירדת המחשבה גדולה מאדם השוגה ומעיין בתורה. אך באור הדבר הוא כפי האמור, שהואיל ומצות הלימוד היא בכל זמן ובכל מצב, הרי אין מצוה זו בגדר 'ציאה' מהשיגרה לעסק מסוים, אלא אדרבה זו היא שגרת החיים של איש ישראל, להגות בתורה בכל עת פנאי, על כן אין פטור ממצוה אחרת, שאין זה דומה לאדם המטריד ומנתק עצמו משאר צרכיו לעסוק בעסק מצוה.¹⁷

ומובנים בזה דברי הרמב"ם לענין העוסק בתורה שפטור מפריה ורביה, שהרי מדבר במי ש'עוסק בתורה וטרוד בה', כגון בחור שזונח את צרכיו כדי לקנות תורה, לבססה ולהטמיעה בקרבנו, הרי זו בגדר 'טרדה' הפוטרת ממצות פריה ורביה. ולכן עזאי וכיוצא בו תמיד הוא כן, שלפי מדרגת נפשו שחשקה בתורה ודבוקה בה, לעולם הוא 'טרוד ונחפז' במצות הלימוד ועל כן פטור הוא מלישא.

ומובן אם כן מדוע השמיט הרמב"ם פטור כותבי ספרים ותגריהם ותגרי תגריהם מן המצוות - כפי שפירש ר"א בן הרמב"ם שם - שהרי באלו אין העיסוק במצוה יציאה מהשגרה להיות נחשב 'טרוד ונחפז' במצוה, אלא היא מסדר חייהם של אלו. וסובר הרמב"ם להלכה שאין נפטר מן המצוה אלא מי שהוא עוסק וגם טרוד במצוה כמו שנתבאר.¹⁸

יח ונראה שכן פירשו רה"ג והרמב"ם את דברי המשנה הדמלים את המת שאין למטה צורך בהן (בנשיאה) חייבים, הגם שודאי יש בזה מצוה, וסברו שאפילו אפשר לקיים שתיהן פטור א"כ מה טעם חייבים - אלא ע"כ משום שאין כאן טירדה כלל, שהרי יכולים לעמוד רגע ולקרא (וכמו"ש"כ טעם זה הגר"ז בס"י עב, הביאו המשנ"ב). ואף שלגבי מצוות אחרות נפטר המלוח את המת, היינו משום שכלפי מצוות אחרות נחשב 'טרוד' במצוה, כי גדר הטרדה משתנה לפי מידת ההפסק והפניות הנדרשים, וכאן דבן עזאי הגם שטרוד בתורה, לא שמענו שפטר עצמו ממצוות אחרות, כי רק כלפי נישואין נחשב לימודו כטרדה הפוטרת.

יט נמצא מבואר שטעם אחד הוא להפסקה מלימוד תורה למצוה ולחייב כותבי ספרים. והם הם דברי הירושלמי (בכורים ג), רבי אחא מפסיק (מלימוד) וקאים (לפני הוקנים), דו חשש כהרין תנייא דתני כותבי ספרים תפילין ומוזות מפסיקין וכו'. וע"ע ברבי יוסף לה; משיב דבר ח"ה לט. ויש מקום לבאר דר' הנניא שפוטרה אמרה בשיטת ריה"ג דוקא [בדרך המשכנו"י] שהוא לא ס"ל דבעינן טירדה, דהא נושא ארוננו של יוסף היו מתעסקים בו כל ימיהם במדבר והרי עיסוק זה בשמירתו ובכבודו היה להם כשגרת חייהם ואעפ"כ ס"ל שפטורים מן המצוה, אבל לדידן דקיי"ל כר' יצחק בעינן טירדה דוקא.

שבחוה היא¹⁹]. אכן, לפי סברת המשכנ"י דין זה שנוי בפלוגתא בין התנאים, והרמב"ם נקט לחיוב.

ואמנם לכשתבואר שיטת הרמב"ם בכללות ענין עוסק במצוה, ממיילא תתיישב השמטתו זו, בלא צורך להזיקק לסברת המשכנו"י.

(ו) דהנה הרשב"א ועוד ראשונים (בברכות יא) נקטו שהעוסק במצוה פטור אפילו אינו טרוד בה, והטרוד טירדא דמצוה פטור אפילו בשעה שאינו עוסק במצוה, כגון חתן. ואולם רב האי גאון (הובא ברשב"א) כתב שאין נפטר אלא מי שהוא עוסק במצוה וטרוד בה. והקשו עליו הלא עוסק במצוה סתמא קאמרינן, ורק בחתן שאינו עוסק בעינן טרדה לפטרו [שלכך כונס את האלמנה שאינה מוטרד לא נפטר]. והנה ברמב"ם מבואר גם כן כרב האי, שכן כתב (רפ"ד דקריאת שמע) 'מי שהיה לבו טרוד ונחפז לדבר מצוה - פטור מכל המצוות ומקריאת שמע. לפיכך חתן שנשא בתולה פטור מק"ש עד שיבא עליה... אבל הנושא את הבעולה אע"פ שעוסק במצוה חייב לקרות הואיל ואין לו דבר שמבלבל דעתו. וכן כל כיוצא בזה'. מבואר מדבריו שאפילו העוסק אינו נפטר אלא אם הוא טרוד ונחפז במצוה. [וכן לשונו בהלכות אישות הנ"ל 'ואם היה עוסק בתורה וטרוד בה והיה מתירא מלישא אשה כדי שלא יטרח במזונות']²⁰.

ונראה לכאור שהטרדה המדוברת כאן אין עניינה עירובב המחשבה ועיסוקה בדבר אחר, אלא ענין הטרדה שבכאן הוא מלשון ניתוק וריחוק למקום אחר [כמו 'ובקש לטורדני מן העולם' - לגרשני ולהרחיקני]. וגדר הדבר הוא שאין אדם מצווה על המצוה אלא כשהוא חי את חייו ומתעסק בעסקיו הרגילים, אבל במצב שהוא מנותק משגרת חייו וטרוד לעסוק בעסקי שמים הרי אינו ב'שבת דידך' וב'לכת דידך' ופטור הוא מן המצוה במצב זה [ויתכן אפילו אפשר לו לקיים שתיהן]. אבל אם עושה מצוה ואינו טרוד, כלומר שהמצוה אינה מנתקת אותו

יז לכאורה טעם זה שייך גם בסופרים ותגרים, וכמו שמנו (בסנהדרין יז): בין כל חיובי העיר, גבאי צדקה ולבילי. ומסתבר גם שבמקום שאין איש היודע לכתוב או שאין אחר המתעסק בכך - חובה מוטלת על היודע, לכתוב ולספק סת"ם לכל הצריך מדין ערבות. וממילא ל"ק על הנתניות מכותבי ספרים דהא לפי מה שפירש הרמ"א (לה) מיירי כשצריכים להם עתה וכגון שהולך למדה"י וכד' (ע' במשנ"ב בשם הלבוש), והרי בכגון זה חיובא הוא דרמי עליה מדין ערבות. ובלא"ה נראה לקיים דברי הנתניות מטעם אחר [ויתכן שכן כוננת], שאין שייך בזה טעמא דרב יוסף אעפ"י שבאמת נפטר מליתן פרוטה לעני. דכיון שאינו חייב להיות גבאי בחנם ויכול ליטול שכר, הרי רווח הפרוטה שפטור מליתנה אינה מוחשבתו ש"ש שהרי יכול היה להרווח באותה שעה כמה וכמה פרוטות בהרווחה אחרת או בנטילת שכר על השמירה אלא שלא חפץ בזה, וא"כ חסכון הפרוטה לעני אינה מוחשבתו שמקבל הנהא מהמפקיד. ורק כשמחויב בדבר מצד מצות התורה ומרוויח הפרוטה נחשב שמקבל שכר. וראיה לסברא זו, שהרי להאמ"ב שנפטר אפילו במצוה קיומית, יצא שכל שומר חנם יש לו הנאת פרוטה כי בשעת התעסקותו עם הפקדון הוא עוסק במצות גמילות חסדים שעושה טובה לחברו. ואעפ"כ לא נעשה משום כך לש"ש, והיינו מפני שאינו נחשב כנהנה משום אותה פרוטה, דאילו בעי הלא היה יכול להימנע או להשתכר, הלא לא קיבל הנהא של כלום מהמפקיד. ועיקר סברא זו נמצאת בנתיבות עצמו שם סק"י [ועריטב"א ב"מ פב: שהקשה מכל שומר דליהו"ש ש"ש משום פרוטה דרב יוסף, ותייך דאגן שהרי דלא נהת אלא להיות ש"י].

